

LA FAUNA DE L'ALT CAMP A FINALS DEL MIL·LENNI

David Rabadà i Vives

INTRODUCCIÓ

Si resseguim els testimonis d'avis i besavis ens adonem que el món en el qual vivim ha canviat molt d'ençà fa 150 anys. El ferrocarril, els primers cotxes amb motor d'explosió, les primeres carreteres asfaltades i l'aparició de la llum a les llars són signes inequívocs d'una profunda modificació de la regió. Tanmateix podem parlar de la fauna, que com l'home, ha sabut trobar la sort o la desgràcia dels nous temps.

Gràcies al registre fòssil sabem que fa entre 700.000 i 130.000 anys vivien a la comarca cérvols, daines, llops, linxos, conills, braus i cavalls salvatges (Rabadà, 1990). Així ho testimonien les troballes realitzades a la Cova Gran (Serra del Montmell, Baix Penedès).

L'entrada dels moderns caçadors-recol·lectors (*Homo sapiens*) fa uns 35.000 anys va mantenir l'equilibri entre la producció de recursos de la natura i la taxa de caça perpetrada. Així ens ho indiquen els costums dels ja gairebé extints caçadors recol·lectors actuals. Hi ha constància que un dels recursos més explotats per aquests primers pobladors eren els conills. Per aquesta raó cal pensar que aquest recurs era molt abundant en aquelles èpoques. Segons els testimonis històrics també ho eren a principis del segle XX. Què ha pogut provocar la davallada relativa d'aquest lagomorfi en les nostres contrades?

Amb la incursió dels primers pobladors neolítics a la regió fa uns 5.000 anys, va iniciar-se una nova i significativa competència entre la fauna autòctona i els nou arribats. La ramaderia deuria enfrontar homes i predadors per un recurs comú, els ovins i els bòvids. Aquesta situació mai no va acabar d'exterminar el mític llop fins ben entrada la Revolució Industrial catalana al segle XIX. Actualment el llop resta extint juntament amb d'altres predadors. Com s'explica que després de gairebé 35.000 anys de convivència entre llops i humans, actualment el primer resti extingit? Què ha fet que d'altres predadors hagin també desaparegut?

D'altra banda, i refiant-nos del testimoni de gent nascuda a principis de segle, sembla que igual sort han trobat molts insectes, ocells i rèptils. No obstant això, el senglar sembla actualment gaudir d'una situació hegemònica ja que la seva població ha crescut d'ençà el segle XX. Què ha provocat l'augment de senglars a la regió?

Com veiem la fauna autòctona va romandre durant mil·lennis gairebé estable i sols modificada pels canvis climàtics regionals (Burjachs, 1994). No fou fins l'arribada del segle XIX que la fauna va patir forts canvis causats per la significativa alteració de l'entorn. Però, com s'explica amb detall l'extinció del llop actualment? Què ha fet minvar la població d'ocells, rèptils i insectes de la regió? Quina és la raó de l'augment de senglars en el present? I què ha fet que els conills tan abundants en el passat ara siguin més escassos?

EL FINAL DEL SEGLE XIX

El record que en tenen algunes persones de 70 anys del que els avis els explicaven de la seva joventut (meitat del segle XIX) era el d'un poble sense llum on hi baixaven els llops a les nits a ensumar la sang de l'escorxador. Aquest era el cas de l'antic carrer de l'Hospital de Vila-rodona. Això sembla testimoniar que aquests cànids habitaven la regió prop del 1860. La fama de temuts i els seus atacs sobre el bestiar ramader els féu animals no desitjats. Amb el creixement de la població catalana durant el segle XIX aquesta competitivitat s'agreuja i l'home en començà a fer una caça selectiva fins a l'extermini. L'invençió de l'estricnina l'any 1818 i la seva posterior aplicació com a verí va poder accelerar el procés. Però tot i amb això, el llop va seguir vivint en boscos de muntanya des d'on poder recolonitzar les regions baixes si un dia desapareixia la pressió humana. Per sort o per desgràcia aquesta no ho va fer mai.

La Revolució Industrial anglesa del segle XVIII va arribar a les nostres contrades amb cert retard cap al segle XIX. La incorporació de noves tecnologies en tots els camps va produir cert creixement de la població catalana. Les pressions demogràfiques de mitjans i finals del segle XIX feren que hom incrementés les superfícies de conreu destinades sobretot a l'obtenció de cereals. Aquest fet implicà l'aprofitament de terres poc rentables per al conreu i ocupades aleshores pels boscos. La desforestació immediata de la regió va produir una significativa alteració dels ecosistemes naturals on vivia el llop i d'altres predadors. Aquesta destrucció dels hàbitats del llop feren impossible la seva nova recolonització. Per tant, un animal que havia conviscut amb els primers ramaders megalítics i neolítics restaria totalment extingit fins a l'actualitat.

La disminució de massa forestal també afectà negativament les poblacions de senglars, ocells i rèptils. Tots ells eren presa potencial dels llops per la qual cosa aquest fet se sumà a la recessió de l'esmentat cànid.

EL SEGLE XX

El conreu de vessants amb terrasses caracteritzà una agricultura extensiva que, com ja s'ha dit, va iniciar-se durant el segle passat. Però a finals del segle XIX i meitat del XX la

situació va canviar radicalment. En aquest període l'agricultura fou testimoni d'una sèrie d'abandonaments de conreus que es produïren en dues etapes. La primera a finals del segle XIX, durant la plaga de la fil·loxera i la segona a meitat del segle XX amb l'èxode rural.

El primer moment d'abandonament dels conreus el protagonitzà el cultiu de la vinya. A l'àrea litoral catalana la vinya va gaudir d'una gran expansió a mitjans del segle XIX. A finals d'aquest mateix segle moltes de les terrasses que eren dedicades al conreu de la vinya foren abandonades. La causa? L'arribada de la plaga de la fil·loxera procedent de França i l'Empordà. Aquest insecte hemípter (*Phylloxera vastatrix*) va arribar a Catalunya durant els anys 1878 i 1895. Durant aquest període va devastar moltes de les vinyes i la pagesia es va veure obligada a abandonar gran part de les terrasses conreades amb vinya. L'arribada de nous insecticides i de noves varietats de vinya californiana resistents a la fil·loxera, varen permetre repoblar la vinya malmesa. Del total de les àrees dedicades a la vinya abans de la plaga de la fil·loxera sols foren repoblades a Catalunya el 60 % (Comamala, 1975). Durant aquest procés s'abandonaren gran part dels vessants de difícil accés i de baixa productivitat. La conseqüència més directa fou la presència de molts camps de conreu abandonats on les pinedes, sobretot de pi blanc (*Pinus halepensis*), iniciaren espontàniament la seva autoreforestació.

Una segona etapa d'abandonament de conreus fou durant la meitat del segle XX. La superfície dedicada al conreu va mantenir-se més o menys constant fins l'arribada de noves tecnologies agrícoles i l'increment de la indústria. Així es va iniciar el gran èxode rural impulsat per la demanda de mà d'obra urbana i per la millora en les arts agrícoles. Aquesta millora tant en maquinària com en productes químics (adobs, plaguicides, herbicides i insecticides) va permetre intensificar els cultius. Gràcies a això, la producció agrícola podia produir molt més amb menys terres que abans. Per tal causa es varen anar abandonant els vessants terrassats de difícil accés i baix rendiment. En el cas del Camp de Tarragona l'obertura de multitud d'empreses petroquímiques i la creació de grans polígons industrials es va sumar al context, incrementant aquest èxode rural.

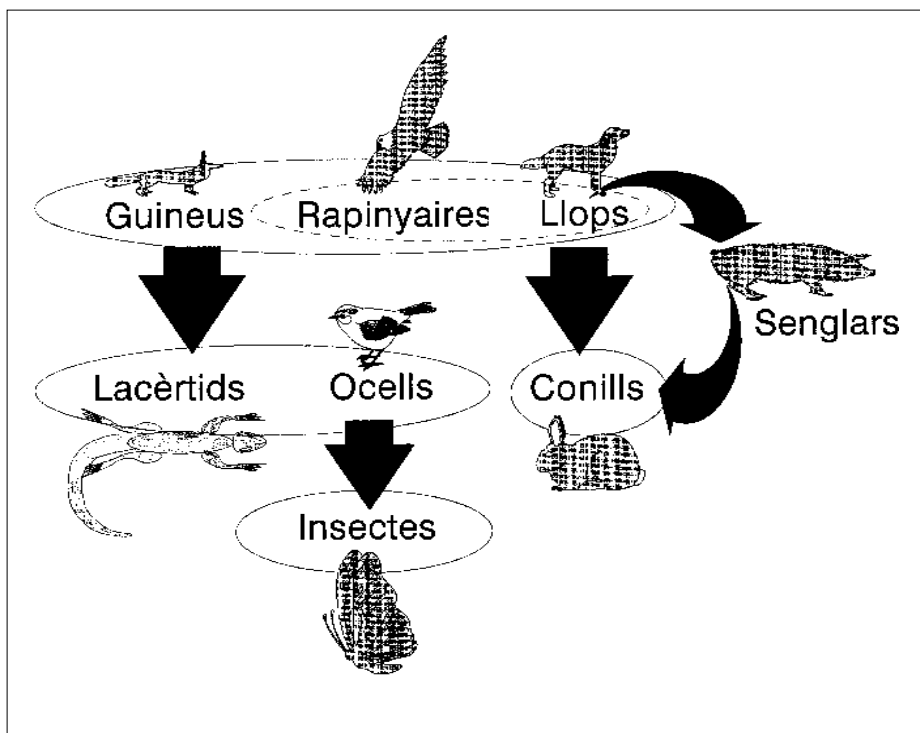
L'abandonament successiu de les terres va continuar permetent la progressiva expansió forestal del pi blanc ja iniciada després de la fil·loxera (Rabadà, 1997a i 1997b). De fet el pi blanc (*Pinus halepensis*) és un arbre altament adaptat a colonitzar àrees de diferent substrat arbustiu amb un ritme de creixement molt ràpid. Algunes dades indiquen que el bosc pot quintuplicar la seva superfície en una vintena d'anys (Rabadà, 1995). D'altra banda, l'increment de la massa forestal comportà l'augment del risc d'incendis. De fet, i sota les pinedes incendiades, solen fer acte de presència les antigues terrasses de conreu. Imatges d'aquest fet es podem observar a la serra del Montmell, en els turons prop l'autopista, passant prop de Rodonyà (Rabadà, 1997a i 1997b). D'altra banda, alguns treballs de botànica de la comarca també indiquen aquest tipus de colonització per vegetació arbustiva i arbòria en el Bosc de Valls (Josa i Salat, 1995) i en les alberedes (Salat, 1996).

En conclusió es pot dir que el segle XX ve caracteritzat per un abandonament generalitzat dels conreus de vessant al emprar-se mètodes agrícoles intensius. Al mateix

temps, el bosc inicià de manera ràpida i eficaç un procés de recuperació de les zones ermes. Però, tot aquest procés, va poder afectar significativament la fauna regional? Pot explicar aquesta evolució de l'entorn la davallada d'insectes comarcals? Podem establir relacions de causa i efecte entre abandonament de conreus i augment dels senglars a la zona?

INSECTES, OCELLS I LACÈRTIDS

L'equilibri d'un ecosistema escau en el fet que uns es mengen els altres i així les espècies mantenen més o menys estable el seu nombre d'individus. Per exemple la guineu menja ocells, els ocells depreden insectes i els insectes o bé es mengen entre ells o bé s'alimenten de vegetals. Això és el que s'anomena una cadena tròfica. Abans de l'extermini del llop i l'expansió forestal, la natura de l'Alt Camp tenia un equilibri propi que actualment no ha recuperat (Fig. 1). Amb l'aparició de l'agricultura intensiva també ho feren els insecticides i plaguicides. Aquestes substàncies poques vegades són selectives a l'hora d'exterminar un paràsit de la collita, i per això l'aplicació de tals productes químics malmet altres

□ Fig. 1: Cadena tròfica parcial de l'Alt Camp per a principis del segle XIX. Actualment la cadena s'ha vist significativament modificada per l'extinció del llop i la davallada notable d'insectes, lacèrtids, ocells, rapinyaires i guineus

poblacions entomològiques. Si la població d'insectes es va veure afectada per l'ús de tals productes, els ocells i lacèrtids es veieren també reduïts al ser els insectes la seva principal font d'aliment. Si el recurs disminueix, també ho fa la població d'individus. Si no hi ha prou menjar, uns es moren, uns altres tenen menys fills i d'altres emigren. En definitiva, que ens trobarem amb una davallada d'ocells, de sargantanes i de llargardaixos. Tanmateix les guineus, àvides predadores d'ocells, varen també notar la manca de recursos alimentaris juntament amb la cacera que l'home hi practicà. Mentre, la població de grans rapinyaires, àvides predadores d'ocells, de sargantanes i de llargardaixos, també minvà. De fet, durant la dècada dels seixanta, es decretaren lleis de lliure cacera sobre rapinyaires i guineus. Aquest fet agreujà la davallada dels esmentats animals de manera excepcional.

SENGLARS

Sense predadors naturals com el llop i les rapinyaires grans, i amb un bosc plenament recuperat, el senglar ha pogut campar a pler d'ençà tot el procés d'abandonament de conreus i expansió forestal. A més a més, al ser omnívor, el senglar ha gaudit d'una major versatilitat envers altres espècies. Actualment l'únic predador natural que té és l'home. Vet aquí la gran utilitat que tenen les societats de caçadors si volem que els senglars no es passegin amb tota llibertat pels nostres camps d'avellaners o si volem estalviar-nos la sorpresa de trobar-nos un ramat de senglars pasturant per la plaça del poble una nit d'estiu.

CONILLS

La minvada de predadors naturals com llops, guineus i rapinyaires va fer que els conills fossin una plaga dins la comarca a principis de segle. El record històric ens parla de gran quantitat de conills menjant-se les collites. La mixomatosis, malaltia vírica que fou aïllada per Sanarelli l'any 1898, va escampar-se per Europa cap a l'any 1952. Aquest virus va fer minvar considerablement la població de conills que actualment trobem.

CONCLUSIONS

Les modificacions faunístiques de l'Alt Camp no troben equivalent anterior històric per la qual cosa la situació és totalment excepcional.

Aquestes modificacions han estat causades pel l'alteració dels entorns naturals i la caça selectiva d'exemplars.

El llop fou exterminat a finals del segle XIX al ser un clar competidor de la ramaderia humana. La tala de boscos i la caça selectiva va fer minvar la població de llops fins a l'extermi.

L'aplicació d'insecticides no selectius va provocar la davallada dels artròpodes afectant alhora ocells i lacèrtids que se n'alimentaven. La disminució d'ocells a la comarca juntament amb una cacera selectiva va afectar negativament les poblacions de guineus i rapinyaires que també se n'alimentaven.

El senglar gaudeix d'una situació òptima al ocupar els boscos en expansió i haver desaparegut els seus predadors naturals, restant l'home com únic enemic potencial.

La davallada de conills ha estat un fet molt recent amb l'expansió del virus de la mixomatosis cap a l'any 1952.

BIBLIOGRAFIA

BURJACHS, F. (1994): Palynology of the Upper Pleistocene and Holocene of the North-East Iberian Peninsula: Pla de l'Estany (Catalonia). *Historical Biology*. 9: 17 - 33.

COMAMALA, R. (1975): *Iniciació a Catalunya*. Biblioteca Serra d'Or. nº 3. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 266 pp.

JOSA, E. & SALAT, X. (1995): Vegetació del bosc de Valls. *Quaderns de Vilaniu-Quaderns de Natura*. Butlletí de l'Institut d'Estudis Vallencs, Valls (Tarragona) 28: 13-37.

RABADÀ, D. (1990): Nota preliminar sobre la tafonomía de la asociación fósil del Pleistoceno Medio en la Cova Gran (Serra del Montmell, Baix Penedès, NE de España). *Acta Geológica Hispánica*, v.25, nº 4: 313-317 (Barcelona).

RABADÀ, D. (1995): *Dinàmica hidrològica d'una petita conca pirenaica de camps abandonats amb pinedes en expansió (Alt Berguedà, Barcelona)*. Institut de Ciències de la Terra "Jaume Almera" (C.S.I.C.) i Dept. de Geoquímica, Petrologia i Prospecció Geològica de la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona. Tesi doctoral. 322 pp.

RABADÀ, D. (1997a): El bosc i l'aigua al Camp de Tarragona. *La Resclosa*, 1 : 7 - 18. Centre d'Estudis del Gaià (Vila-rodona).

RABADÀ, D. (1997b): L'aigua al Camp de Tarragona: un recurs incert. *Quaderns de Vilaniu* 31: 85 - 105. Institut d'Estudis Vallencs (Valls).

SALAT, X. (1996): L'albereda de Santes Creus. *Reboll*, 11: 29-34. Montblanc (Tarragona).